

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і
літературної творчості

СИМБІОЗ ТЕКСТОВИХ ФОРМАТІВ ЯК РЕФЛЕКСІЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ КНИЖКИ
«ЖИТТЯ ПІСЛЯ 16:30. СІМ РОКІВ ПОТОМУ» О.ТЕРЕЩЕНКА)

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеню «бакалавр»

студентки IV курсу

освітньої програми

*«Літературна творчість,
українська мова та література,
англійська мова»*

спеціальність – 035 Філологія

Анастасія Геннадіївна КОНДРАТЮК

Науковий і творчий керівник:

к. філол. н., доц. Тетяна БЕЛІМОВА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості

протокол №11 від 9 травня 2024 року

завідувач кафедри _____ (підпис)

д.філол.н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ

2024

Анотація

У дипломній роботі досліджено симбіоз текстових форматів як рефлексію на російсько-українську війну. У теоретичному розділі розглянуто феномен мережевої літератури, а також генезу та основні літературні засади української воєнної прози, а саме: основні ознаки, жанрові форми та терміни, до яких звертаються дослідники для позначення таких текстів. У практичному розділі здійснено аналіз формальних і змістових особливостей щоденникового формату книжки «Життя після 16:30. Сім років потому» О.Терещенка.

Результатом стало виявлення та обґрунтування характерних ознак мережевої літератури через критичне осмислення твору, який починався з дописів у Фейсбук. А також досліджено місце сучасної воєнної прози на тлі автобіографічної рефлексії російсько-української війни.

Ключові слова: воєнна проза, мережева література, генеза, жанр, рефлексія, термін, автобіографічність.

The diploma work is dedicated to the study of the symbiosis of text formats as a reflection on the Russian-Ukrainian war on the example of the book "Life after 16:30. Seven years later" O. Tereshchenko). The theoretical section examines the phenomenon of network literature, as well as the genesis and basic literary principles of Ukrainian military prose: the main features, genre forms and terms, which researchers use to designate such texts. In the practical section, there is an in-depth analysis of the formal and substantive features of the diary format of the book "Life after 16:30. Seven years later" O. Tereshchenko.

The study's result was the identification and justification of characteristic features of network literature through a critical understanding of the work, which began with posts on Facebook. It also examined the place of modern military prose in the context of autobiographical reflection on the Russian-Ukrainian war.

Key words: military prose, network literature, genesis, genre, reflection, term, autobiography.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	4
1.1. Генеза та засади української воєнної прози.....	5
1.2. Феномен «мережевої літератури».....	10
РОЗДІЛ ІІ. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КНИЖКИ «ЖИТТЯ ПІСЛЯ 16:30. СІМ РОКІВ ПОТОМУ» О. ТЕРЕЩЕНКА	14
2.1. Прояви нового жанру на змістовому рівні книжки.....	14
2.2. Вплив формальних особливостей автобіографічної прози на концепцію "Життя після 16:30. Сім років потому"	21
РОЗДІЛ ІІІ. ТВОРЧА ЧАСТИНА. ЩОДЕННИКИ ВІЙНИ	26
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Сучасний розвиток літератури прикметний появою нових жанрів на просторах Інтернету. Для позначення цього феномена в науковий обіг введено поняття «мережева література». Особливого поширення набули щоденники, автобіографічні нотатки, есеї, дописи російсько-української в соцмережах.

Аналіз вітчизняної наукової літератури показав, що питанню мережевої літератури присвятили праці такі науковці, як Д.Березіна, Н.Герасименко, Л.Дербеньова, Ю.Завадський, В.Маркова, Т.Мельник, С.Нерян, І.Славінська, Т.Фісенко, а специфічні риси сучасної вітчизняної воєнної прози досліджували Н.Головченко, Я.Кулінська, Я.Легка, О.Романенко, Ю.Осадча, М.Рябченко, Г.Скоріна, Г.Улюра, О.Шелюх та ін.

Війна, яку почала росія, у 2014 році змінила життя мільйонів людей. Трагічні події стали поштовхом до рефлексії не тільки професійних творців, а й тих, хто раніше не брався до пера. Учасники бойових дій, очевидці, волонтери стають авторами, ділячись своїми переживаннями з небайдужими. Автобіографічні тексти складають значну частину спогадів про війну, а також є основними джерелами інформації для подальшого вивчення масштабу подій. Досить часто вони виникають як дописи у соцмережах, фіксують головне, передають емоції та почуття.

У своїй роботі я сконцентрувала увагу на дослідженні твору О.Терещенка «Життя після 16:30», який починався з дописів у Фейсбуці. Вони лягли в основу майбутньої книжки, презентація якої відбулася 26 січня 2019 року. Друге, доповнене видання під назвою «Життя після 16:30. Сім років по тому» побачило світ у 2021 році. Нотатки, зібрані в книзі О.Терещенка, є внутрішнім монологом сильної, мужньої та мудрої людини. Автор – кіборг, або воїн, який брав участь у героїчній обороні Донецького аеропорта. Він зміг повернутися до повноцінного життя після важкого поранення та втрати рук. Кожний розділ книги – це урок

патріотизму, мужності та людяності, де немає місця штучному пафосу та моралізаторству.

Актуальність дослідження зумовлена попитом та увагою до літератури, яка постає на просторах інтернету, як рефлексія на російсько-українську війну. Варто згадати низку науковців, які присвятили свої праці питанню мережевої літератури та специфічним рисам сучасної вітчизняної воєнної прози: Н.Герасименко [4], Ю.Завадський [10;11;12], В.Маркова [19], О.Романенко [25], М.Рябченко [26;27;28] та ін. Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року українська література збагатилася ще більше, а тому вартує літературознавчого дослідження й осмислення специфіки сучасної української автобіографії. Висвітлення проблеми інтерпретації великих прозових жанрів на конкретному прикладі дає змогу унаочнити основні риси сучасної української літератури. Вибір книжки «Життя після 16:30. Сім років потому» зумовлений її новизною як у часовому аспекті, так і в художньо-стильовому.

Мета роботи полягає в аналізі мережевої літератури як рефлексії на російсько-українську війну та з'ясуванні особливостей таких жанрів на змістовому та формальному рівнях.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- простежити генезу та засадничі риси української воєнної прози;
- з'ясувати феномен мережевої літератури;
- виявити жанрові особливості книжки «Життя після 16:30. Сім років потому» на змістовому рівні;
- дослідити особливості аналізованого твору на формальному рівні.

Об'єктом дослідження є книжка О. Терещенка «Життя після 16:30. Сім років по тому», яка починалася з дописів в інтернеті.

Предмет дослідження — жанрові особливості сучасної воєнної прози у мережі.

Методи дослідження: порівняльно-історичний, культурно-історичний, компаративний, герменевтичний, структурно-семіотичний.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та творча частина. Список джерел має 41 пункт, а загальний обсяг роботи – 48 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Генеза та засади сучасної української воєнної прози

Війни, як і будь-які інші катастрофи, породжують жах, руйнування, смерть, проте водночас активізують розвиток автобіографічної воєнної літератури. Свідченням цього є справжній книжковий бум, який виник після завершення Першої та Другої світових воєн. Початок ХХІ століття не оминув воєнних конфліктів. На жаль, епіцентром збройного протистояння стала Україна, яка зазнала агресивного нападу з боку свого північного сусіда у 2014 році. Тривалий час ця сутичка мала характер «гібридної війни» та отримала політичну назву АТО (антитерористична операція), пізніше її змінили на ООС (Операція об'єднаних сил). У 2022 році збройна агресія набула нових масштабів і переросла в широкомасштабну.

Сучасна воєнна проза стає важливим засобом відображення переживання російсько-української війни через особистий досвід авторів. Такі твори можуть транслювати широкий спектр емоцій, думок та вражень, пов'язаних із воєнними подіями та їхніми наслідками. З появою перших фронтових текстів деякі літературознавці почали їх називати лейтенантською прозою, убачаючи аналогію з текстами про події Другої світової війни. Однак частина дослідників висловила незгоду з таким визначенням сучасної воєнної літератури. Зокрема, слухним є зауваження М.Рябченко на лекції про сучасну українську воєнну прозу, що ідеологічно та якісно ці два літературних явища не є тотожними. Вона зазначає, що не коректно порівнювати сучасну воєнну прозу з лейтенантською. «Ці дві літератури відмінні навіть на лексичному рівні (у теперішній літературі використовується й українська, і російська мови, мат, суржик. Усе це було відсутнє в лейтенантській прозі, де кожен персонаж говорив абсолютно виваженою літературною мовою.) Якщо в книжці і присутня якась ідеологія, то ця ідеологія є особистою позицією автора» [21].

Дослідниця воєнної прози М.Рябченко пропонує термін «комбатантська проза», зазначаючи, що вона не містить ідеологічних і пропагандистських маркерів, нав'язаних зовні. Цей різновид прози прикметний стилістичною та лексичною різноманітністю, розкутістю, що виражається в поєднанні літературної мови із суржигом, обценною лексикою, несподіваними мовними новотворами. Це, на її думку, переконливо свідчить про реалістичність і достовірність описуваних подій [28, с. 64].

Крім того, літературознавці пропонують такі терміни, як «ветеранська проза», «мілітарна проза», «армійська проза» та інші для позначення сучасної воєнної літератури. Першими творами на воєнну тематику стали щоденники, спогади, мемуари та збірки дописів у Фейсбучі, написані очевидцями і свідками подій. Здебільшого такі тексти мають ознаки нонфікшена, або прикладної літератури, що характеризується еклектикою жанрів, тяжінням до документалістики, репортажністю, фактографічністю.

З-поміж творів малої прози про війну варто виокремити збірку новел «Рокада» Г.Цимбалюка, книжку К.Чабала «Вовче», до якої увійшли повість та низка оповідань, збірку «Літо-АТО» Олафа Клеменсена (О.Клименка), «Незручні замальовки гібридної війни» О.Пайкіна, «Діалоги з «нулів», антології «14 друзів хунти» та «Голос війни. Історії ветеранів» К.Машовця. Біль, любов і тривога за Україну та її майбутнє пронизують стилістично різні книжки. Ці тексти дають читачеві змогу повною мірою зрозуміти та відчувати весь жах війни.

У всіх воєнних текстах передаються глибинні авторські переживання, осмислюється новий досвід та відповідні психологічні зміни. Такі особливості притаманні й его-документам, що їх науковці розрізняють із его-текстами. До перших належить мемуарно-автобіографічна проза з притаманною їй художністю, ретроспективністю, вторинністю, до других – власне щоденники та епістолярій. Тексти цього напрямку синтезують елементи «літератури, есеїстики й документалістики» [24, с. 34]. У его-текстах автори по-іншому зображують пережитий досвід, зокрема, важливими їх елементами є:

- суб'єктивність, оскільки відображають авторські відчуття, думки та емоції.

- автентичність, де описується особистий досвід та реальні події, що робить їх більш істинними та переконливими для читачів.
- рефлексія, аналізуючи свій власний досвід, відчуття та реакції на події, автор дозволяє читачеві краще зрозуміти свої мотивацію та роздуми.
- неформальна мова, або персональний тон, щоб підкреслити особистий характер тексту та інтимність
- акцент на деталях та враженнях для більш точного сприйняття авторського досвіду.

Жанр щоденника стає важливим джерелом історичної інформації, свідком якої є автор-скриптор. До таких творів можна зарахувати, наприклад, щоденник «370 днів у камуфляжі (записки артилериста)» П.Солтиса, «То АТО. Щоденник добровольця» Д.Якорнова, «Воєнний щоденник (2014 – 2015)» О.Мамалуя, «Іловайський щоденник» Р.Зіненка, «Хроніки одного батальйону» І.Орла, «Життя P.S.» В.Бурлакової та ін. Авторкою останнього твору стала наречена бійця Анатолія Гаркавенка («Морячка»), який загинув під час виконання бойового завдання. Прикметно, що ця книжка починалася з дописів у соцмережах.

Деякі твори написані у формі спогадів із тяжінням до художнього або публіцистичного стилю. На думку М.Рябченко, «для бійців, котрих війна спонукала взятися за перо, написаний текст виконує не лише терапевтичну функцію, а й фіксує пам'ять про побратимів, з якими вони боролися пліч-о-пліч, і багато з яких загинуло» [28, с. 66]. Такими є книжка «Звіт за серпень '14» А.Сови («Плохіша») — санітарного інструктора добровольчого батальйону «Айдар», який від самого початку потрапив в епіцентр бойових дій – у Луганський аеропорт; «Любов на лінії вогню» прес-офіцерки батальйону «Донбас» і полку «Дніпро-1» В.Трофимович, яка зосереджує увагу на емоційній, особистій сфері бійців; а також «Нотатник мобілізованого» мобілізованого професійного історика Н.Розлуцького, написаний у формі спогадів, наближених до хронології та описової манери щоденника.

Сучасна воєнна проза широко презентована також есеїстикою та художніми творами. Наприклад, А.Чех свою «Точка нуль» визначає як збірку есеїв, хоча деякі критики вважають їх новелами. Зважаючи на те, що автори цих творів не є професійними письменниками, вони вільно імпровізують із жанрами та застосовують різні способи структурування своїх текстів. Так виникає жанрова дифузія художньо-документальної прози комбатантів. Наратор переважно – сам автор, проте іноді він не бере прямої участі в історії і є позатекстовим оповідачем тощо.

Найкращими романами про російсько-українську війну є «Карателі» В.Якушева, «Іловайськ» Є.Положія, «Інтернат» С.Жадана, «Аеропорт» С.Лойка, «Сліди на дорозі» В.Ананьєва, «З любов'ю – тато!» В.Пузіка, «Доця» Тамари Горіха Зерня багато інших. С.Дзюба й А.Кірсанов створили роман «Позивний Бандерас» як бойовик, доволі вдало екранізований. Роман Тамари Горіха Зерня «Доця» високо оцінила письменниця О.Забужко і наголосила, що це «найкраща книга про війну». О.Коваль, директор Українського інституту книги, рекомендує твір кожному. За цю книжку авторка отримала Шевченківську премію 2022 року.

Поезія так само бере на себе функції із фіксування пам'яті про війну, адже не потребує значного часу для написання і водночас може точно передати емоції й переживання жертв. Це своєрідна мистецька рефлексія, яка межує з фольклором і може мати продовження у музиці. Т.Белімова виділяє відмінні жанрові та тематичні пласти: окопна лірика та поетичний репортаж із фронту, біженська поезія, оповідь уцілілого / постраждалого, філософська медитація та інші гатунки – у традиційному римуванні чи верлібрах [35]. Такі віршовані рядки вийшли з-під пера С.Жадана, П.Вишебаба, Т.Власової, А.Дмитрук, А.Полежака, Л.Горової, Б.Гуменюка, С.Дідух-Романенко, Г.Крук і К.Калитко та інших.

Крім зазначених, поширення набувають також такі нові жанри української літератури, як комікси, графічний роман, мережева проза.

1.2. Феномен «мережевої літератури»

Новий термін часто викликає суперечки щодо змісту, вкладеного в це поняття. Останнім часом у літературному середовищі дедалі частіше популяризується термін «мережева література» («інтернет-література», «онлайнова література», «віртуальна література» тощо). Переважно йдеться про сукупність творів, основним середовищем існування яких є Інтернет, або ті, що з'явилися в результаті впливу цифрових технологій на процес створення, поширення та сприйняття художньої літератури.

О.Ворошилов, директор видавництва «Буква і цифра», яке вперше видало друком тексти з мережі, висловив думку, що, з одного боку, під мережевою літературою розуміють тексти, у яких застосовано гіпертекстові можливості, тобто йдеться про ті, які неможливо відтворити поза мережею. З іншого боку, вони розміщені в Інтернеті і можуть бути так само лінійно побудованими, як і на паперовому носії, тому практично не відрізняються від звичайного паперового формату [31]. Аналізуючи це поняття в книгознавчому аспекті, В.Маркова зазначає, що зарубіжні науковці вживають для нього терміни «електронна література», «цифрове розповідання», «гіпертекстова література» тощо [19, с. 43]. Проте, зважаючи на те, що інтерактивність, мультимедійність, нелінійність таких текстів цілком пов'язані з мережею як середовищем її буття, найобґрунтованішим можна вважати поняття «мережева література».

Л.Дербеньова мережеву (в її визначенні – онлайнову) літературу трактує «як літературу соціуму, життя співавторства, що відображає діяльність деперсоналізованої свідомості користувачів Інтернету і є ідеальним місцем для інтерактивних жанрів літератури, різноманітних форм літературної гри й колективної творчості» [7, с. 153]. На її думку, гіпертекстуальність та інтерактивність віртуального середовища є найважливішими чинниками, що впливають на таку літературу. Т. Фісенко поділяє думку тих дослідників, які трактують мережеву літературу в широкому та вузькому значенні слова. У першому випадку цей термін означає будь-який розміщений в Інтернеті

літературний твір, що не дає підстав визначати таку літературу як особливий жанр. У другому — це тексти, що виникли в Інтернеті, завдяки його специфічним і характерним можливостям. При перенесенні на папір його особливий характер та образ сильно руйнуються, втрачаючи свою цінність. Крім того, вважає Т.Фісенко, зважаючи на унікальність характеру інтернету, мережева література є дієвим засобом самовираження [33, с. 269].

Ю.Завадський поділяє тексти на підставі їхнього відношення до комп'ютерного середовища. Одні не залежать від комп'ютерних технологій і оприлюднюються спочатку у друкованому форматі. Такі тексти, «шифрування» яких полегшує доступ та користування ними, створюються переважно для електронних мережеских бібліотек, де вони накопичуються і зберігаються. Їх, вважає дослідник, можна визначити як література в мережі. Інші літературні доробки настільки тісно зв'язані з віртуальними можливостями, що не можуть існувати поза ними. Їх науковці відносять до так званої «літератури Мережі» [10, с. 11].

Отже, сутність мережевої літератури закладена в тому, що літературні твори створюються та публікуються в Інтернеті з активною взаємодією із читачами в режимі онлайн. За допомогою таких текстових форматів виникають нові можливості для авторів та читачів, для яких можливим стає швидкий і зручний доступ до різноманітних літературних творів, а також надають широкі можливості для активної взаємодії між собою. Створення інтерактивних творів залучає читачів до участі у літературному процесі. Форми такої участі дуже різноманітні: коментування та обговорення тексту з автором та іншими читачами, взаємодія з персонажами, вплив на розвиток сюжету та ін.

Мережева література, продукти якої виконують естетичні завдання та послуговуються мовою як центральним носієм такої інформації, поєднує в собі ознаки різних видів мистецтва, застосовує різні технології та засоби. Різновидами літератури такого типу є мережева зорова поезія та літературний гіпертекст. Перші не можуть бути цілком перетворені на друковані тексти без

суттєвої втрати їхньої структури. Як і друковані – на мультимедійні без зміни синтагматичних зв'язків між одиницями, які є складниками їхніх текстів.

Літературний гіпертекст як інший тип мережевої літератури Ю.Завадський умовно поділяє на два підтипи, а саме:

— гіпертекстові літературні тексти, розміщені в комп'ютерній мережі та з'єднані з нею за допомогою гіперпосилань;

— такі ж тексти, розміщені на окремих носіях, які не мають постійного з'єднання з мережею, хоча можуть надавати можливість виходу в зовнішню комп'ютерну мережу. На думку вченого, сучасні правові вимоги та комерційні міркування змушують автора розміщувати свої твори на окремих носіях, аби мати можливість наглядати за успішністю їхнього продажу [11, с. 20].

Інтерактивність дає читачам змогу дописувати на свій розсуд існуючий текст, ілюструвати його фото, додавати відеосюжети чи аудіоматеріали. Однак нова форма, як відомо, породжує новий зміст, який потребує нового жанру. Інтернет сприяє зміні жанрів і форм, унаслідок чого ті типи тексту, що найкраще пристосовані до існування в мережі, поступово витісняють інші.

Новими жанрами у мережі можуть стати есе, щоденникові записи, а також прозаїчні мініатюри (тексти розміром “в один екран”, які не вимагають вертикального прокручування для прочитання). Однак, на думку Н. Герасименко, не варто вважати, що нові жанри обмежаться лише стислістю форми, оскільки мережевий текст містить гіперпосилання, які можуть відіслати читача до будь-якого іншого запису, пов'язаного з виокремленою темою. Крім того, гіперпосилання може відіслати читача до певного відео, аудіо та ілюстрації за темою. «Якщо розглянути певний текст у мережі, — зазначає дослідниця, — перейшовши також за всіма гіперпосиланнями, стає очевидним, що автор у мережі може нанизати на одну тему безліч текстів. І це дає змогу говорити про виникнення в сучасній літературі жанру, цілком відмінного від тих, які функціонують у друкованій літературі» [4, с. 65].

Поетика мережевої літератури, за Ю. Завадським, включає:

— поетику наративного гіпертексту, що зближується з ліро-епічними жанрами та характеризується симуляцією сюжетності і близькістю до постмодерністської белетристики;

— поетику мережевої зорової поезії, близьку до конкретизму та традиційного зорового вірша. Як одиниця віртуального середовища мережева зорова поезія послуговується близькими до кінематографу, малярства, реклами, мультиплікації засобами впливу на свідомість читача [10, с. 19].

Отже, сутність мережевої літератури полягає в тому, що літературні тексти створюються та публікуються в інтернеті. Тут відбувається активна взаємодія із читачами в режимі онлайн, стає можливим швидкий і зручний доступ до різноманітних літературних творів. Крім того, їх інтерактивність залучає до участі читачів у різноманітних формах: коментування та обговорення з автором та іншими читачами, взаємодія з персонажами, вплив на розвиток сюжету тощо. Поетику мережевої літератури складають наративний гіпертекст, що зближується з ліро-епічними жанрами, та мережева зорова поезія, яка користується близькими до кінематографу, малярства, реклами, мультиплікації засобами впливу на свідомість читача.

РОЗДІЛ II. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ «ЖИТТЯ ПІСЛЯ 16:30. СІМ РОКІВ ПОТОМУ» О. ТЕРЕЩЕНКА

2.1. Прояви нового жанру на змістовому рівні книжки

Воєнна проза другого десятиліття ХХІ ст. охоплює широке коло питань і проблем, пов'язаних із руйнуванням звичного способу життя. З-поміж інших гострою є проблема повернення військових до мирного життя, складності, пов'язані із соціалізацією. До цієї теми звертаються В.Пузік у збірці новел «Моноліт», О.Пайкін у книжці оповідань «Шлях додому», С.Гридін у романі «Чужий» та інші автори. Імпліцитно це питання постає і в інших воєнних творах. І хоча війна, на жаль, ще триває, для багатьох бійців безпосередня участь у ній закінчилася. Насамперед це ті учасники бойових дій, які зазнали важких травм, що призвело до каліцтва.

Опинившись поза театром бойових дій, вони постають перед проблемою: як жити далі? Адже війна змінила їх: і психологічно, і фізично. Багато з тих, хто повернувся, хоче поділитися враженнями і спогадами про війну, розказати іншим про те, як змінилося їхнє життя.

О.Терещенко до війни виховував разом із дружиною дітей, працював відеооператором на телеканалі ICTV та на миколаївській телекомпанії «НІС-ТВ». Зголосившись добровольцем, він узяв участь у легендарній обороні Донецького аеропорту в складі 79-тої окремої десантно-штурмової бригади. 15 жовтня 2014-го року під час чергового обстрілу ворога був важко поранений, повністю втративши праву руку та кисть лівої. Крім того, вибухом гранати було серйозно ушкоджено праве око. За особисту мужність і героїзм він у 2014 році був нагороджений орденом «За мужність» III ступеня та почесним знаком

недержавного ордена «Народний Герой України».

Незважаючи на каліцтво й пов'язану з ним певну функціональну обмеженість, О.Терещенко не пав духом, а почав нове життя. Після лікування він заснував і очолив Миколаївську обласну організацію «Асоціація учасників та інвалідів АТО», працював заступником начальника Академії патрульної поліції із соціально-гуманітарних питань у Києві. Певний час обіймав посаду заступника Міністра у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Став автором книг «Життя після 16:30» та «Життя після 16:30. Сім років потому». О. Терещенко самостійно літав до Парижа на презентацію своєї книги, узяв участь у марафоні морської піхоти в США. Про все це можна дізнатися з його творів [22].

Як зауважує М.Рябченко, часто в комбатантській прозі тема повернення з війни висвітлюється в мінорному тоні, однак книжка О.Терещенка радше яскравий виняток [28, с. 70]. Справді, незважаючи на вкрай важкий стан, він зберіг оптимізм, почуття гумору, самоіронічне ставлення до ситуації, у яку потрапив. Про це свідчить тональність тексту, сповнена іскрометним гумором. Читацький сміх дисонує на тлі трагічних подій, описуваних у творі. Ось, приміром, як він коментує свою «нову» зовнішність після поранення: *«Підморгую собі: — Е, брат, та ти ще легко відбувся. Он ще скільки всього лишилося. Вуха, наприклад, зовсім не постраждали. Принаймні зовні. [...] Ну що ж, ласкаво просимо в нове життя!»* [32]. Із самоіронією автор підбирає несподівані визначення для свого нового існування: *«повільно, але впевнено ти перетворюєшся на шанованого овоча, а з роками — повного кавалера ювілейних нагород. Й одного разу, зазирнувши в дзеркало, ти жахнешся від лискучої та самовдоволеної тики. Той «загиблик» у дзеркалі вбиральні 16-ї лікарні Дніпра був набагато привабливішим»* [32].

Як вважає М. Рябченко, іронічне ставлення до себе та іскрометний гумор допомагають О. Терещенку переживати складні психологічні моменти, які він,

не криючись, описує у своїй книзі [26, с. 175]. Так, в оповідці про перебування в шпиталі, він глузує над своїм зовнішнім виглядом: *«З-під короткого рукава звисає китиця різнокольорових катетерів. Згодом на запитання молоденької журналістки, що то таке, — із серйозним виглядом пояснив, що то Audio, Video та USB-виходи»* [32].

Але гумор супроводжує не всю книгу. Позначається й те, що чоловік усе-таки не залізний, а тому депресії, складнощі в побуті, намагання втриматися від зривів — усе це властиве і йому. Автор відверто в цьому зізнається, говорячи: *«Спіймаю себе на думці, що чим далі відхожу від тих драматичних подій, тим чомусь менше гумору. Може, то якесь психологічне відхилення»* [32]. Однак і в таких зізнаннях О. Терещенко застосовує іронію. Так, після того, як у його голові промайнула думка про суїцид, він зреагував на неї так: *«Через паузу починаю реготати: «наклав би на себе руки» — то кльовий жарт. Тут треба або протези на себе накладати, або суїцид буде фантомний. Коротше, ні те, ні се. От, бляха, і з'їхати красиво не вдасться»* [32].

Дописи О. Терещенка у «Фейсбуці», які лягли в основу майбутньої книжки, викликали позитивні відгуки читацької аудиторії, що переконало автора в необхідності їх продовження. Сам автор досить скептично ставиться до своїх оповідей, а тому кожен розділ називає «маячнею» і присвоює кожній із них відповідний номер: усього їх 38. Ці історії охоплюють час із моменту поранення, перебування в лікарні, реабілітацію, звикання до нових рук-протезів. У частині «Сім років потому» він замінює слово «маячня» на «оповідь». Усього їх у книзі 40. В оповідах автор пише про внутрішні проблеми людей, які пройшли пекло російсько-української війни, розмірковує про можливості подолання депресії і сприйняття себе в реаліях часу.

Назви розділів розкривають основні теми, які зачіпає автор у книжці. Наприклад, *«Маячня перша. Про що? Та хто зна, може, про дощ та про дитинство...»*; *«Маячня третя. Ідентифікація»*, *«Маячня п'ята. Трохи про парні органи»*, *«Маячня шоста. Фантомна»*, *«Маячня восьма. Трохи «суспільно-*

корисної» маєчні на реальних фактах. Роки півтора тому я вже коротенько про це писав, але плагіат у самого себе — то нормально», «Маячня одинадцята. Про шість хвилин і кавові зерна», «Маячня дванадцята. Відголоски дитячих мрій...» тощо.

Простежується те, що з-поміж них трапляються одно- та двослівні (наприклад, «Маячня дев'ята. Анатомічна»; «Маячня четверта. Реанімаційна буденність»; «Маячня десята. Суботнє безсоння...»), але є і розлогі з тенденцією до філософствування: «Оповідь 37. Про ковдру з верблюжої шерсті та загадкову постать тьоті Флої. Втрачаючи близьких нам людей, ми втрачаємо цілий світ, пов'язаний із ними, і частину себе в тому світі»; «Маячня двадцять перша (очко). Трохи про страх. Попереджаю: не треба повторювати, наведені в оповіданні, прийоми. Це може зашкодити вашому здоров'ю» тощо.

Зокрема, «Маячня дванадцята. Відголоски дитячих мрій...» повертає автора в дитинство, до тієї пори, коли він, за власним визнанням, обожнював читати книжки про війну. Так склалося, що йому самому довелося писати про це лихо, яке змінило його життя. Варто зауважити, що О. Терещенко одразу застерігає читачів не сприймати текст як «героїчний епос, присвячений собі любимому», водночас цитує Л.Ріверу: «Легко бути мужнім, коли не маєш іншого виходу» [32].

Він неодноразово підкреслював, що книжка написана не для того, щоб викликати до нього почуття жалості. Навпаки, наголошує, що саме жалоці від соціуму є чи не найбільшим психологічним випробуванням для нього. Тому автор застерігає читачів, що не продасть книгу, якщо вони захочуть купити її аби поспівчувати автору. Про це він попереджає одразу ж у вступі книги: «Хотів би пояснити, яку мету я точно перед собою не ставив [...] Видавити сльозу співчуття. (Я одужав, маю сучасні протези, які хоч і не замінили рук, дозволили мені бути, значною мірою, самодостатнім та незалежним)» [32].

Сенс викладеної історії він убачає в її терапевтичності для тих бійців, які ніяк не можуть перебороти війну в собі і продовжити жити. Адже багато з них, маючи навіть значно менші ушкодження, впадають у депресію, втрачають смак

до усього. Головна мета книги — поділитися з усіма досвідом виживання в надскладних ситуаціях, умінням не опускати руки і продовжувати жити, не існувати, а саме жити якомога більш повноцінним життям. *«— З того чи іншого епізоду я виніс для себе певну мораль. — пише він. — Вона може бути корисна читачеві. Може, тому що це мій досвід. Ніхто не здатен нас позбавити, ані наділити бажанням жити — усе залежить виключно від нас. Внутрішню мотивацію необхідно знаходити у власних прагненнях та цілях» [32].*

В анотації до першого видання книжки О.Терещенко визначив, що в нього немає амбіцій письменника. *«У такий спосіб я не хочу, як кажуть, зняти камінь із душі або щось подібне. Хочу, щоб та людина, яка втратила себе, у якій пропало бажання жити, прочитала мою книгу і зрозуміла: можна жити в будь-якому стані. Якщо хоч одному це допоможе — для мене це дорожче, ніж десятки тисяч проданих книг» [32].*

Розглянемо для прикладу один із розділів книжки під назвою *«Маячня двадцять перша (очко). Трохи про страх. Попереджаю: не треба повторювати, наведені в оповіданні, прийоми. Це може зашкодити вашому здоров'ю» [32].* Автор описує страх, порівнюючи його з Толкінівським Голумом із *«Володаря пернів»*: *«Найвірніший і найвідданіший супутник людини — то, безперечно, страх. Ніхто і ніколи його не кличе, але він завжди десь поблизу [...] Той дотик, як розряд електричного струму, від якого терпне в потилиці, пронизує хребет та мліють ноги. Кроки стають незграбними та невпевненими. Коли треба миттєво діяти, ти «залипаєш» на місці, не в силах зрушити» [32].* Письменник здійснює екскурс у дитинство, порівнюючи страхи дитини й дорослої людини, яка знаходить безліч «відмазок», аби виправдати той чи інший прояв боягузтва. *«Страх зростає разом із тобою, — пише автор. — Стає вгодованим, липким та все огиднішим. Незмінним лишається лиш те, що він, як і раніше, завжди поряд.*

Не втратить жодного приводу нагадати про своє нікчемне існування. Тепер він уже намагається тебе контролювати по-дорослому» [32]. О.Терещенко розповідає, як долав неприємні почуття, пов'язані з відправкою його на фронт, хоча він сам зголосився піти добровольцем. Відверто зізнається він, що страх нікуди не зник: «Та липка паскуда займає місце в бронезилеті, додатковою чавунною пластиною нереальної ваги...» [32]. Проте він його подолав, врятувавши в критичний момент побратимів ціною свого каліцтва. А міг би й ціною життя!

На думку української журналістки С.Кошкіної, «ця книжка стала дуже популярною серед військових як мотиваційна» [16]. Авторка проєкту «Книги про війну» Г.Скоріна зауважує, «що прочитала книгу О.Терещенко «Життя після 16:30» і задумалась, що мої проблеми, це зовсім не проблеми» [29].

О.Терещенко відверто розповідає читачам, що постійно відчуває біль, який супроводжує його життя після 16.30: *«Довгий час мозок посилає сигнали рукам, а у відповідь — лише фантомний біль. Біль — це єдине, що нагадує про минуле. Біль — це те, що примушує тебе рухатися, щоб не втратити розум»*. Водночас автор є транслятором впертої і переможної життєствердності, зауважуючи, що *«Біль — це розуміння того, що ти ще живий»* [32].

У книзі О.Терещенко з гумором описує свої пригоди, коли знову вчився простим речам: їсти столовими приборами, варити собі каву, наливати її в горнятко й пити, прибирати за собою, одягатися, голитися, митися. Те, що доросла людина робить не задумуючись, давалося йому важко. Звичайно, чоловік міг попросити про допомогу в родині та друзів. Але він вважав, що може це зробити самостійно. Так і робив.

Автор докладно описує побутові дрібні дії, які для нього стають перешкодою, пов'язаною з важким виконанням звичних для інших процедур, зокрема в розділах «Маячня 36-та. «Один удома», «Маячня 37-ма. Про побутовий екстремізм», де описані процеси заварювання кави, приймання душу та їжі тощо. В останній «маячні» він зізнається: *«кому потрібен цей «побутовий героїзм». Але саме ці «безглузді» дрібниці тримають купи всю непевну споруду*

мого теперішнього життя. Варто впасти одній, здавалося б, другорядній ланці — і за принципом доміно, немов лавина, завалиться все. Коли сам факт твого життя є мотивацією для інших, власну ти маєш віднаходити десь у собі, в оцих незбагнених змаганнях із самим собою, безглуздох, на перший погляд, обіцянках та зобов'язаннях» [32].

Також у книзі О.Терещенко розповідає про біг, яким до поранення не дуже цікавився. А тепер кожний день він починає з тренування. У жовтні 2019 року він навіть брав участь у марафоні морської піхоти в США, організований для ветеранів із важкими пораненнями. Команда з України мешкала тоді в літній казармі на базі морської піхоти: *«Там були двоярусні ліжка. Туалет та духова — нічим не відрізняються від наших. Нас зустрів капрал на візочку і сказав: «Найтепліше місце тут — під гарячим душем». Я жив з усіма, ніхто нічого за мене не робив. Звісно, якщо треба було заціпнути гудзика, то допомагали. А все інше — такий як усі» [32].*

Зараз О.Терещенко всім ветеранам радить зайнятися бігом, бо саме біг мотивував його до дії. Водночас згадує, як не зміг на тренуванні пробігти 10 км і бентежився, чи не впаде за два кілометри до фінішу у футболці з надписом «Українська армія». Але під час забігу зумів фінішувати з добрим результатом. На черзі в нього подолання ще однієї висоти (у прямому й переносному сенсах) — здійснити стрибок із парашутом. І хоча зізнається, що страшно, але переконаний, що якщо цього не зробить, то шкодуватиме. Основну ідею книжки можна визначити гаслом «Ніколи не опускати рук!». Навіть, коли їх немає.

Крім того, на сторінках книжки О.Терещенко розповідає про своїх близьких людей. З особливою теплотою згадує автор В.Пучкова, який став хрещеним батьком першої книжки, давав цінні для автора поради, фактично сам зробив усю роботу від початку до кінця.

2.2. Вплив формальних особливостей автобіографічної прози на концепцію "Життя після 16:30. Сім років потому"

На жанровому рівні твір «Життя після 16:30. Сім років потому», на думку М.Рябченко, є автобіографічною оповіддю, що поєднує у собі риси нарису, есе та художнього оповідання [28, с. 71]. Елементи нарису в ньому виявляються в досить широкому послуговуванні художнім мисленням, в описовості персонажів творів, у намаганні подати не лише зовнішній портрет, а і внутрішні переживання, у зображенні оточення тощо. Основні риси есе в «Житті після 16:30. Сім років потому» полягають у тому, що автор намагається висловити власні міркування щодо побаченого, прочитаного або пережитого особисто. Ще однією ознакою есеїстики твору є його довільна композиція, аргументованість і переконливість, за допомогою яких автор доводить ту чи ту думку. О.Терещенко дає емоційні оцінки описуваним подіям чи явищам. Яскрава образність тексту досягається широким уживанням метафор, порівнянь, алегоричних образів, символів. Розмовна інтонація, виражена безпосередністю, невимушеністю висловів, лексичним різноманіттям, створює враження «живої бесіди» із читачем.

Зокрема, у творі О.Терещенка символічне коло, оприявлене в словах «біль, пам'ять, подвиг, життя, тіло, рана, сміх, страх», утворює поняття «травма». Автор усвідомлює, що подвигом є не його травма, а життя після її отримання, оскільки війна *«насправді — то виявився шлях нагору. Не в сенсі суспільної чи фінансової ієрархії, а в сенсі самопізнання»* [32]. Травма — це постійний біль, страх, нові тілесні відчуття: *«а коли від «лагідного» сонечка ніде дітись довгий час, коли воно, крім фотосинтезу, зловтішно світить тобі в пику, у який би бік не йшов, та своїми теплими привітними променями нагріває твою контужену*

макітру так, що, здається, чути легке шкварчання мозку...» [32]. Травма — це також іронія, яка відтворює в «Житті після 16:30» іронічний дискурс, хоч він і не є типовим для травматичного письма: «всю «оптику» теж замінили. Жартуючи із журналістами, я казав, що мені з правого ока роблять «тепляк» (тепловізор)» [32]. Водночас автор жартує, що на нього ніхто не ображається, коли він не подає руку для привітання. Травма є і пам'яттю, і спогадом про момент травмування, про дитинство і життя до травми, а також самопізнання: «А чи було воно взагалі, те минуле? Точніше, чи був у ньому я?» [32].

«Важко виокремити, — пише О.Романенко, — яке із цих понять має тісніший зв'язок із поняттям «травма». Усі вони — рівновеликі в процесі осмислення і символізації травми. Усі вони і є способом розказати про травму й упорядкувати своє життя до, під час та після травми. Можна вбачати в цьому лише складник плинної автобіографічної оповіді, якою є травматичне письмо, але суттєвою його ознакою є ще одна важлива риса — поетична адресація» [25, с. 42]. Дослідниця називає твір О. Терещенка повістю, у якій травматичний досвід бути собою стає сюжетом [25, с. 42].

Хоча не можна погодитися з її визначенням твору О.Терещенка як повісті. Адже, на відміну від повісті, в автобіографічній оповіді «Житті після 16:30. Сім років потому» події розгортаються непослідовно, а певною мірою хаотично. Підтвердженням цього є висновок психологів про фрагментарність травматичного письма, хаотичність спогадів автора про травму.

Втім, варто визнати, що в книжці тексти з Фейсбуку набувають певної систематизації, дописи оформлюються в досить послідовні розділи, хоча фрагментарність спогадів зберігається.

Символічного значення у творі О.Терещенка набуває пошук свого нового «Я». Постійні згадки про травму, намагання знайти власне нове місце і визначитися з місцем у суспільстві, на думку О.Романенко, є формальною сюжетною лінією твору. «Водночас, — пише дослідниця, — письмо — неймовірне м'язове зусилля, що має терапевтичний соціальний ефект для автора,

який втратив праву руку та кисть лівої. Писати — отже, жити так, як і до травми, повернути чи перевершити свої можливості» [25, с. 44].

Перша частина діалогії завершується розлогим абзацом: *«Обітницю, дану собі, — витримати мінімум рік — я стримав. Зараз навіть здається, що слово «витримати» не надто відповідає поточному моменту. Так було важко, іноді дуже важко, та не так, щоб край. Рік, безперечно, «за мною». Багато чого освоїв і відкрив для себе. Виявив навіть прилад, яким можна виміряти мою активність, це — акумулятор мого протеза. Якщо раніше заряджав його раз на два тижні, то тепер — щодня. Враховуючи навіть його 50-відсоткову зношеність, непоганий результат, як на мене. Хоча, і це не межа моїх можливостей. Після 16:30 15 жовтня 2014-го — вони безмежні. Я маю цілу купу планів і сподівань і впевнено дивлюся в майбутнє у всі свої півтора ока...»* [32].

Публікація «Життя після 16:30. Сім років потому» доповнила перше видання новими оповідями, у такий спосіб О.Терещенко здійснив задумане. Крім того, він має багато планів на майбутнє, деякими він поділився із кореспондентом: *«Майже закінчив цикл казок для дорослих. Мені дуже подобається працювати над ними, бо я свідомо перейшов на спілкування виключно українською мовою і зараз просто кайфую від цього процесу. А казка дає можливість насолодитися мовою. Є задумки й більш серйозні — почав писати роман, уже давно, але поки що немає часу цим предметно зайнятись...»* [32].

Час і простір в автобіографічній оповіді О.Терещенка поділяються на до і після, на дитинство й доросле життя, так само розділений на досвід буття до й після отримання травми. Останній розділ позначений часом 16:30, який увійшов до назви твору: саме таку позначку зробив хірург на тілі пацієнта, зафіксувавши час травмування. Екскурси автора-героя дають змогу прослідкувати його еволюцію. Автор не прикрашає своє життя, відверто, як здається, розказуючи про це переважно в іронічному ключі.

Мандрівки автора в часі і просторі, відтворені в автобіографічній оповіді, спрямовані на читачів, які мають травматичний досвід і тих, хто не знайомий із ним. Друга категорія, співчутлива аудиторія, допомагає автору відтворити всі події, які виникли після травмування. Свідчення про травму, наголошує О.Романенко, це не тільки історія, яку переживає оповідач, але й історія, звернена до читача. Автор акцентує на цьому не лише на початку твору, але й упродовж усієї оповіді [25, с. 48]. Саме ті читачі, які дали позитивний відгук у мережі й підтримали перші дописи О.Терещенка у Фейсбуці, підштовхнули його до створення книги.

Насамкінець варто додати кілька слів про малюнки, які ілюструють книжкове видання твору. Малюнки виконані автором, який знову-таки не без самоіронії зауважує: *«друзі «підсадили» мене на малювання. Хоча по відношенню до моєї мазанини то, напевне, занадто голосно сказано, однак це мене не жарт захопило. І тут знову в нагоді став мій багатофункціональний витвір — спортивний напульсник. Замість виделки чи ложки запихаєш пензля і вперед — сліпуче біле полотно цілковито на розтерзанні у твого «таланту» чи ПТСРу. Головне, що повністю поринаєш у цей процес. Є лише цей білий клопоть сорок на сорок сантиметрів, пензель, фарби, і твоя хвора уява. Відволікатись іншим думками не можна, бо забудеш, що хотів намалювати. Результат? У моєму випадку можна не напружуватись, бо якщо якийсь вибагливий поціновувач, споглядаючи «мій витвір», пробубонить: «Той малювака якийсь безрукий», — це буде зовсім не образливо, і навіть більше того — суцзя правда» [32].*

Жартівливо-іронічні авторські малюнки доповнюють, як вважає О.Романенко, сюжетну репрезентацію твору, візуалізують мовленнєвий акт. Ілюстрації виконані в чорно-білих кольорах, схематичні, часто є колажами, поєднують кілька мінізображень. Вони свідчать про новий досвід О. Терещенка, який до того не мав потягів до малярства [25, с. 45].

Автор зізнається, що ранкова кава, музика й малювання — це *«три речі, у яких ще можна розгледіти невловиму, майже затерту грань між «хочу» й «мушу».* Це занадто багато і вкрай мало, водночас. Шалений твіст

продовжується» [32]. Творчість – це перетворення авторського «можу» в минулому житті до «мушу» у теперішньому. Вона поділяє життя бійця на «до» і «після». Водночас, так їх об'єднує в одне.

Отже, аналізований твір є автобіографічною оповіддю, яка поєднує в собі риси нарису, есе та художнього оповідання. Елементи нарису виявляються в досить широкому втіленні художнього мислення, в описовості. Основні риси есе проявляються в тому, що автор прагне висловити власні міркування щодо побаченого, прочитаного або пережитого особисто. Твір вирізняється довільною композицією, аргументованістю і переконливістю, за допомогою яких автор доводить ту чи іншу думку. Авторські роздуми супроводжуються емоційними оцінками описуваних подій чи явищ. Яскрава образність твору досягається широким уживанням метафор, порівнянь, алегоричних образів, символів. Розмовна інтонація, виражена безпосередністю, невимушеністю висловів, лексичним різноманіттям створює враження «живої бесіди» із читачем.

РОЗДІЛ ІІІ. ТВОРЧА ЧАСТИНА. ЩОДЕННИКИ ВІЙНИ.

Христ

– Я – триста. Христ поруч ... плюс... плюс-плюс, – випльовую останні слова у расуху.

Далі я знепритомнів , а з розповідей хлопців мене евакуювали на базу. Мій побратим тримався до лікарні, проте урятувати лікарям його так і не вдалося.

– Осколкові поранення голови – травми несумісні з життям. Мені дуже шкода, – повідомив мені черговий хірург.

З іншими ми сиділи на центральній СПшці, або щось типу локального КП, та базікали про всяку фігню, що тепер не мала жодного значення. Кожен думав про смерть товариша. Смерть побратимів – людей, із якими ти ділив побут, спав, їв, налаштував бойовий дух, проходив повз пекло, та навіть отримував поранення, сприймається особливо важко. Це особливий зв'язок, який неможливо відтворити поза війною. Однак для Генштабу це лише звичайна статистика: «...щодня до нас надходять інформація про двохсотих від 50 до 100 військових...».

Нервово запалюю цигарку «Кемел», перебираючи упаковку із зображенням верблюда. У голові прокручую той день і не можу збагнути, як ми опинилися у тій сраній посадці. Їдкий сигарний дим заспокоює моє тіло, проте не мізки...

– Христ був у надважкому стані. Диво, що ми взагалі вас витягли живими, – почав Руст. – У нього лишилися дві доньки....

Інші дістали свої розмальовані пачки та закурили. Якось так пішло, що всі жахіття війни простіше сприймаються через всеотруйний дим цигарок. Так, він з'їдає усе те, що волів би забути. А може... то просто наркотик, сильніший за війну. Навіть запеклі противники куріння на війні стають залежними від нього.

– Хтось знає номер дружини?

– Так, він мені нашкрябав ще тоді. Коли ми сиділи у ямках.

– Треба набрати.

– Кудaaaaa.... його ще не оформили. Має начальство зателефонувати.

– Яке, до біса, начальсво. Вони ще місяць будуть казати їй «пропал безвесті» для бумажок.

– Правильно. Вона має знати правду.

Усі опустили голови, віддаючи шану герою.

Першим порушив мовчатку Тур:

– Тааак! Підібрати соплі. До діла! Хлопці, якщо ми все-таки маємо бажання йти далі, то треба прикрити фланги. Вони досі лізуть, а одним взводом тримати важко. Треба питати на базі.

Ми розуміли, що наступ затягнувся, а результату нуль. Певно, ворог посилив свою оборону і замінував усе в радіусі пару метрів. Тепер ми будемо просуватись більш повільно. Або шукати нові напрямки для атаки, слабкі місця. Проте все це час і людські втрати...

Усі це знали, проте й на думку не спадало лишатися. Тому було прийнято рішення закріплюватися та готуватися до затяжної позиційної війни.

Сахара

Полігон – це місце, де випробовують воїна свої ж. Ворог знає наших, адже пройти крізь усі кола пекла треба на самому початку. Проте тут відбувається становлення солдата ЗСУ.

Пам'ятаю свій перший: якась глухомань, куди дорогу навіть місцеві не знають. Літо. Степ. Така собі «вселенська дупа». І я моднявий, у наворочених шмоках, на які збирало все село, щоб «Юрчик довше пожив». А Юрчик що? У кирзових берцях, у тепленькому вітчизняному камуфляжі «піксель» аж пріє від щастя. Проте були й ті, що передбачливо прихопили «мультікам». Вони в нірвані...

У кожному польовому наметі було по два-три взводи. Загалом десь 40-60 дебелих бранців цієї війни. У кожного своя мотивація «чому він/вона тут». А також шкала цінностей та геройських бажань. Та спочатку – пара брудних смердючих шкарпеток під розкладачкою. І не тому, що засранці. Тоді води ледве вистачало, щоб вмити обличчя. Та якщо пощастить, то можна було на себе вилити пару літрів. І відчутти на собі не лише бруд, а хоч якусь частину тіла.

«Богдан» з причепом – наш водовіз, який зжирав пальне більше ніж увесь вантаж разом узятий. Така заощадлива економіка армії. Хвости б я їм викрутив.... Ця бандура як тільки починала розливати прозору рідину по умивальникам, одразу ж або ламалася або «Всьо, німааа!». Ніколи тієї кількості не вистачало. І так увесь день. А це Сахара... Ми пітніли по десять разів на день.

Перший тиждень їжу отримували лише строковики. А, певно, по ту сторону куховарили ті, хто має зальоти. Бо гороховим супом та піджаркою з нагрітої кільки в олії годувати можна хіба лише в казармі мишей. Після такої їжі в середині пекло так, наче в тобі усе це готують. І у тому, мабуть, і є задум. Більш блювотно – менш витратно. Таку гидоту і під тортурами не з'їсиш.

Далі – розподіл по підрозділах. Я у сьомій роті. Ротний, нижчий від мене зростом, каплавухий, з матнею до підлоги, на перших зборах одразу з руки попередив:

– Панькатись я з вами не буду. Хто не буде виконувати мої накази, лишиться на полігоні мішенню. Щоб знали!

З ніжностей почав... Пізніше через постійні конфлікти з ним, отримав лагідний позивний «Проблемкін».

Румтур

Осінні ночі морозні, дощі за розкладом, і зима насуває. Через кілька днів я перестав відчувати як час, так і свої кінцівки. Єдине, що було зрозуміло — це день і ніч.

Нова локація на найближчі пару днів — це напіврозвалений від арти бліндаж. Суха трава по груди. У перший день обійшли периметр у пошуках розтяжок і несподіваних «привітів» від орків. На диво, чисто. Мабуть, не мали часу, як давали задню. Стали по двоє на пости і зайняли кругову оборону. Облаштувалися. Спорудили намети. Чергування по два тижні у чотири зміни, три через п'ять годин. Три – стоїмо на посту. У солдата є п'ятнадцять хвилин між змінами на перевдягання та дорогу до намету. Єдиний спосіб зігрітися - буржуйка. Їх підганяє нам дядя Вова. Цей винахідник має особливий позивний «Енштейн». Він робить зручні та непомітні для ворога залізні грубки, а диму від них взагалі немає. Додумався — піролізне згорання газу. Респект. А час на відпочинок витрачаєш на наповнення буржуйки (нарубати дрова), на знищення сухпайка. Також, якщо фартане, то принести води, заварити чайок, поговорити по телефону і виспатися. На підйом дається десять хвилин, за які треба встигнути одягнутися і дійти до поста. І по колу.

Миша

Аграрії щороку травили шкідників перед засіюванням поля. Проте тепер вони не можуть працювати на своїх землях. І як наслідок – страждає не тільки економіка держави, але й бійці в окопах. Окрім навали орків, є ще гірша – гризуни. Першими приходять миші, за ними – щурі. На наших позиціях вони спорудили лігвище ще до ротації. Їх завжди приваблювала їжа, склад якої був прям біля їхнього гуртожитку. Болт-доставка за адресою.

– Якось у діда завелися миші. – почав боєць з позивним «Ясь» – Я купив йому пристрій, що видає низькочастотні звуки. Як не вбивав, так лякав гризунів... Уявляєте, допомогло. Проте старому така схема не зайшла і він купив живоловку-лайт. Миша в неї залазила і не могла вилізти. Він їх вивозив і відпускав.

— То може твій дід підвозить нам нові партії падлюк? Він точно тобі лише шкарпетки передає? – жартує Гер.

Стає прохолодно. Рідію своїй чуйці, що цього разу взяв спальник. Хоч укутатися можна. Поруч чути як йде вулична стрілянина – йде черговий бій за село. До цього додається шурхіт під подушкою. Хапаю засранця і викидаю у трьохлітрову банку. Кидаю оком усередину – скоро треба виносити, вже нема куди пхати.

– Де Мурзік? Чого він не виконує свої прямі обов'язки? – знову Гер заводить жартик.

– Ммм, угу... Мурзік? Ти шо, це ж імператор. Він таке не любе. Лише сардину подавай, – кидаю через плече.

– Може його взагалі на діету посадити – нічого не давать жрать, почне й мишей ловити. Бо вони скоро нас зжеруть!

– Ага, тодів би я на це подивитись, – прокинувся Ясь.

– Що?

– Бо поки ти відлежувався в больнічкє, Мурз підлизався до ротного. Тепер кіт тримає цей район. Кіт Мурзо, Кіт Мурзо...

– Пха-пха-пха-пха, – залилися від сміху усі.

– Харооош. Мурзік знає під кого лягти...

Направду, котячі тутешнім мишам не суперники. Вони не відходять від людських осель далеко, а такі як Мурзік вважаються «зальотними». Тільки обставини змушують йти з домівки світ за очі. Їжа закінчується, а жирову масу треба ж підтримувати.

Собаки більш «дикі» і частіші гості, але у мишиному мисливстві вони не спеціалісти. Хлопці лише підгодовують, але на одному місці чотирилапі не лишаються. У нас теж такі були – Міша, Сало та Івась. Спершу приймали двох, а далі сім'я поповнилась і Міша виявився Мішеллю. Трошки недогледіли. Або ця війна вплинула на нашу чоловічу чуйку... Та й добре. І тут треба демографію поправлять.

З роздумів вириває вже вихід. Свист ворожої міни – і ми готуємось до удару. Приліт. По сусідній позиції. Ще кілька приходів і арта відпрацювала. Затишшя.

Арта

Під час перестрілки біля залізниці група наших військових опинилася під обстрілом сепаратистських танків. Рація не замовкала:

– Нас прижали. Ударте туди чимось, або нас тут повбивають. – позаду безперервно лунають автоматні черги. Марно.

– Плюс.

– Диктую координати. 48. 5847665. 37.953935.....

Зв'язок обірвався. Проте віддаю наказ влупити по нулю.

– Плюс Плюс. Всип тим #####.

Артилеристи починають вести вогонь за вказівкою, спрямовуючи снаряди в напрямку цілі. Посипалося. Спочатку димові хвилі, а потім вибухи снарядів перетворюють небо на масивний вогняний шоу. Пташка показує картинку «мінус один». Потрібне візуальне підтвердження від хлопців.

– Пацани. Що там у вас?

– Є збиття!

– Зараз буде гаряче. Зажміть булки.

– Плюс.

– Наступний заааалп.

– Є ще один! – видали хлопці. – Ще два! Як діти в школу заходять...

– Плюс.

Навколо все палало. Так, наче уже почало світати. Така наша робота. Навіть посеред ночі можна створити світанок.

– Живемо! Арта, респект!

– З вас могорич. Чекаємо на базі!

У таких складних умовах звичайний робочий день перетворюється на боротьбу за виживання та захист свого життя та життя товаришів. Спільна робота команди та швидке прийняття рішення в надскладних умовах рятує сотні тисяч життів.

Психи

Армія любить знущатися над людьми, та не тільки фізично, а й психологічно. Проводити різноманітні тести й анкети, щоб отримати певні статистичні дані про новобранців – початковий рівень катівні. Перші дні служби – ставити галочки чи вписувати відповіді на неоднозначні питання. Більшість військовослужбовців, особливо ті, хто вже має досвід, ставили свої галочки без особливих роздумів. Вони знали, що це не вплине на їхню подальшу службу, тому були досить прямолінійними у відповідях.

Ситуація стає цікавішою, коли бригадний психолог збирає усі ці анкети і тести, і починає аналізувати їх. Його цікавить кожна дрібниця - від віку новобранців до кількості старших сестер чи домашніх улюбленців. На перший погляд, це здавалося безглуздим, але виявилось, що вся ця інформація дійсно допомагала командуванню.

Проте якось ми повернулися з нуля і нам вручили ті ж питання на таких самих бланках. Звичайно, що вони хочуть побачити у тих відповідях? Ті ж відповіді: як палив, так і палю; як бухав, так і бухаю; як кохаюсь, так і чекаю поки відпустять ще й це робити. За годину позначили хрестики й здали. За пару годин психолог навідався до нашого намету:

– Переписуйте.

– Ти з дуба впав? Якого....

– Відповіді неправильні, – абсолютно спокійно кинув він.

Ми одразу залилися сміхом.

– Як це неправильні? Це ж психологічний тест.

– Справа у тому, що 90% відповідей абсолютно збігаються з тими, які ви зазначили під час призову.

– І шооо

– От шо! Такого не може бути. Бойові дії не можуть не вплинути на психіку солдата, – діагностував псих.

– Ой нііі. Я пас, – крикнув хтось.

– А я вас не питаю, – продовжував дискусію док. – Мені треба виписати заключення, а поки діагностувати нема що.

– Стопеее. Це ти хочеш з усіх нас у псіхушку записати???

– Ей неєєє. так не піде, – зчинили бунт хлопці.

До мене дійшло, що переконати дока в нашій нормальності займе більше часу, ніж просто послати його. Але краще так, ніж потім мати тьорки з командуванням. Тому після тривалої переконливої дискусії і переговорів він, нарешті, прийняв наші результати.

Та інцидент навчив мене одному - краще уникати психологів. Без них спокійніше спати.

Тузя

У нас в батальйоні є малий – Тузя. Метр з козацьким чубчиком. Нічого, скоро заросте і бороду відведе... Такий смішний вираз робить, коли вдає розумника. А як шию виводить, очі випучує, прилизує той чуб і починає....

Не бухає, не курить, але зжере увесь сухпай за хвилину. Проте є щось спільне у нас – ненависть до керівників.

Тузя дістає з ящика покемон.

За ним –

пачки з патронами

лимони

окремо запали до них

кільце...

ОКРЕМО!!!

Йоб...!!!

– Гранати!

– Лягааай!

Піт на лобі...

Дзвінкий сміх Тузі...

І яким чином малий навчився так жартувати?

Ніштячки

Після своєї зміни ми прилягли подрихнути в норі. Проте сон як рукою зняколо, коли помічаю у кутку «свіжі» коробки.

– Оооо, це те, про що я думаю? – показую поглядом на коробки.

– Та нуу. Хароош, – піднамається напарник.

– Ануу, – відкриваю цей ящик Пандори. – Ніштячкиии. Та ти шоо. Дочекалися.

Одразу поруч збирається орда солдатів з голодними поглядами. Ніштячки – це такі смаколики від волонтерів. Ми їх отримуємо не часто, проте це таке свято живота. Це такий, як каже маладьож «сікрет бокс», де може бути усе. Або як пощастить.

Гер починає діставати зсередини покетики смаколиків:

– Такс. Давайте глянемо, що тут. Погнали:

.... Кальмари – це Сірому, йому давно пора якась закусь під пиво

.... Горішки, з сиром – Барсу, як прийде, перший зжере, щоб мишам не дісталось

.... Оооо яблучні чипси – це мені, я сідаю на діету, а то щось плити пузо вже не втягують...

Зчинився гучний регіт. І в нору забіг ротний:

– Ей ви. Засранці! Афанаріли? Що це таке, чи ви хочете, щоб нас засікли!

– Ей, кеп. Диви, що у мене є, – знову почав Гер. – На..., – і дістав з ящика Джек Деніелс.

Ротний ледь не випав. В очах читалося неймовірне здивування і радість. Я вже думав, що заплаче від радості...

– Ладно, – почав знову, беручи пляшку. – Але тихше тут. Є ще закусь?

Гер протягнув пачку Лейс і ротний капітулював на напрямку свого намету. Чит-код активований на найближчі пару годину.

– Так, що це тут, – знову поліз у величезну коробку Герю. – Шоколадки.... Кому школад?

Молодняк підійшов за канфетами і також відійшли наминати солодке.

– А як же фігура? – почав сміятись Гер. – Ну що, Проблемкін. А нам з тобою лишилася смакота: мівіна, паштет і кілька.

– Ой неєєє. Кільку я ще з навчань не переносу. Давай мівіну запаримо...

Отакі маленькі радощі на фронті. Нам за щастя мівіна і солодке, а цивільним крабів подавай.

Удача?

На нулі прилягти на сон – рідкісне явище. Навіть, коли випадає можливість полежати, сон або не прийде, або спати не дасть черговий приліт.

Нудно. Клацаю свою чорно Нокію. Може скоро буде дембель. Новини розносять. Час переглянути свою телефонну книгу, повидаляти зайві контакти. Нащо вони мені вдома. Якись знайомі з КП, бобри, медики з найближчих таблеток, звичайні водії, слони якись ще з навчань, знайомі механи, контрабаси. Над номерами своєї групи задувався. Є ті, з ким ми спілкуємося лише по роботі. Як, наприклад, Руст – з спільних тем у нас боєкомплекти. А інтереси в житті у нас різні, у цивільному не телефонуватиму. ОК. Видалити. Ховаю мобілку під подушку. А сон знову не приходить. Зі штабу повернувся черговий Щур:

– Наших годину тому прижали. Руст – двісті, і троє – триста. Тузя і ще двоє. Поки нічого не відомо.

– Що ними? – намагаюся стримати емоції.

– Тяжкі. Осколкові поранення ... посікло. Не пощастило ...

Зустрічаю зранку ротного.

– Чув про Руста?

– Так. Щойно був у нього.

– І як він?

– Жити буде. Кінцівки не постраждали. Є моменти, але то вже вирішується на реабілітації.

– ОК.

– Ти в курсі, що обстріл їх позиції почався після вашої зміни?

– Ні, а що там було...

– Ну... ви як поїхали в нору, то вас засікли. Позицію їхня пташка просікла.

– От ск...

– Так, тому я не знаю. Чи то удача на вашій стороні, чи то ви #####би, що так мінялися.

А на місці Руста міг би бути я. Він заступив на мою позицію. Так все на війні вирішує удача чи то чорт жартує.

Цивільні

Моєї Єви більше немає? Її немає...Сльози навертаються на очі. Помилка. Це якась помилка. У мене починає горіти лице, а руки холонуть. Я повністю втрачаю відчуття стабільності – і падаю. Медсестри збігаються до мене і починають про щось розпитувати.

Я не хочу їх слухати, я хочу почути ЄВУ. Наше життя проноситься перед моїми очима. Її прекрасне обличчя переді мною. Наші прогулянки нічним містом, ранковий сміх і запах вівсянки.

Вона кохала мене... Мої батьки любили мене... Усі мої рідні мертві! Вони йдуть від мене. У мене нікого немає. Я один. Знову один... Чому? Чому Єва? Чому її невинне життя було отак обірване?

Я приходжу в себе. Ліва сторона обличчя жахливо ссаднить. Гер.

— Солдат, давай вийдемо на свіже повітря.

Він веде мене до виходу, де востаннє я бачив свою дружину. По моєму тілу наче пустили струм. Очі наливаються сльозами.

За хвилину ми опиняємося на величезному паркінгу, а кеп міцно мене обіймає. Я розбитий, не вистачає повітря... Чому....

– Гер, її більше немає.... Моєї Єви більше немає...

– Знаю. Це все клята русня....

– Я помщуся! Кляті ##### , – вже зриваюся на крик.

– Так. Ми разом...

– Тільки я вже не маю куди йти. У мене немає дому. Лише якісь уламки.

– Так... так я бачив.

– С###... що мені робити?

– Єдине, що тобі лишається – це продовжувати жити!

Силует переді мною розчиняється. Я втрачаю свідомість... Гер бере мене за плечі і трясє.

Мене турбують нічні кошмари, від них я прокидаюся і вже не сплю. Крик – єдина віддушина. Допомагає. Я звільняюся від думок, емоції на мить йдуть. Залишається він і я!

У найгіршу ніч, репет повністю поглинає, я вже можу спинитися. Аж надто боляче. Горло болить, серце калатає, а сльози ріками течуть по щоках. Серед ночі Гер з тривожним поглядом вривається у кімнату і шукає мене серед тіней. Тоді я розумію: ніщо мені вже не допоможе.

– Чуєш мене? Я поїду з тобою!

Хитаю ствердно головою.

– Погнали збирати речі. Ми ідемо на нуль.

Так починалася наша історія. З нуля.

Вечеря

Крокую знайомим сквером: на майданчиках грають діти, щасливі жінки пліткують про своє, обговорюють останні новини, діляться рецептами смачних страв, правилами виховання малечі. Легкий порив вітру струшує кольорове листя і воно непомітно приземляється на розм'який ґрунт. Тут велике місто перетворюється на маленьке, незначне і лише далекий гул машин сповіщає про буденний хаос столиці.

Доходжу до знайомих дверей, вкритих свіжою червоною фарбою. Пам'ятаю, як оживлювала старі обдерті контури, виводила кожний сантиметр, доводячи все до ідеалу. Так, зустрічала я свого героя святково. Проте чи здогадається тепер хтось, що за ними приховано? Якись скелети, чи навіть кладовище мого життя.

Квартира у центрі – моя мрія дитинства. Затишний куточок, де поряд є все і водночас нічого. Якісна фурнітура в середині, сучасні меблі і неймовірні краєвид на нестримне місто. А головне — подалі від невтомливих сусідів і питань: «Коли весілля?».

Відчуття втоми огортає мене тільки зараз. Розкладаю його улюблені продукти в холодильник, дістаю свій батончик, ковтаю слину, згадуючи улюблений смак дитинства. Залишаю на потім. На годиннику 19:45 – час готувати вечерю.

Приємний аромат огортає приміщення і ніби розширює простір маленької квартири. Відчуття голоду наростає, звичайно, за весь день — одна лише кава.

Тихий звук, клацання в дверях.

– Привіт, кохана. Я вдома, – чую на порозі.

Він підходить до мене ззаду, обіймає великими руками. Цілує в шию.

– Що у нас сьогодні на вечерю? Голодний, як вовк.

Виходить з кімнати. Чую в іншій частині квартири струмінь води. Далі водоспад, а потім цілковита тиша. Застигаю на місці в очікуванні шуму.

Потрібно відволіктись. «На плиті кастроля з пастою і тушкуються морепродукти у вершковому соусі. Ідеально прораховані завчасно дії і за хвилину паста готова, лише додати і змішати. Салат з свіжої зелені, огірків і

помідорів – додати заправку і все. Вечеря готова...» – безперервним потоком несеться в голові.

Його руки торкаються мого тіла, тепер вже сильніше. Я відчуваю його могутність і величність у жестах, діях, подиху... І свою слабкість у пришвидшеному серцебитті...

Хвилина. Він швиряє мене на підлогу. А вміст сковорідки опиняється поруч, на білій мармуровій плиті.

– І що ти наробила? З тебе хазяйка ніяка. Постійний у тебе безлад! Скільки можна? Я хочу прийти у чисту квартиру, де буде мене чекати вечеря на столі. А ти? Що ти весь час робила? Ти навіть не можеш купити те, що я просив! – його обличчя стає червоне від гніву, очі залиті темнотою, руки стиснуті в кулак. – Що ти мовчиш? Нічого не хочеш мені сказати?

Я хитаю головою. Знаю, що від слів краще не стане. Після його повернення мої слова вже не мали ніякого значення.

– Ти подивись на себе. Хто ти? Ніхто! Подивись у дзеркало, що ти там бачиш? Нічого! Ти порожнє місце. Я тебе забезпечую, без мене ти ніщо!

Моє серце стискається, а бажання втекти змушує його битися у шаленому ритмі – я не можу це чути. Де той кольоровий сквер, де ті жінки, що порадять, як вчинити з цією «дитиною». Виховайте в ньому колишню людину.

Проводжу поглядом по пустій квартирі, ці вибілені меблі, натерту до скрипу підлогу – ідеальна картинка з соцмережі. За вікном стільки кольорів, можливостей, людей з щасливими обличчями. У відображенні підлоги бачу його. Лише його, але не нас. І де є насильство і страх, там немає місця любові.

Впевнено підводжуся. Стаю навпроти. Дивлюся прямо в очі своєму минулому і теперішньому. Тепер я не бачу тієї злості і впевненості – лише здивування.

Роблю крок назустріч.

– Що? Сміливою стала? Зараз отримаєш... – він робить замах, але я перехоплюю його руку. Досить.

Прямую до виходу з моєї клітки. Вибиваю нові двері. Обертаюся востаннє і кидаю:

– Краще бути просто ніким, ніж ніким з тобою!

Покидаю те життя, де колись було безпечно і добре. Тут панувало щастя і спокій, який перекреслив один день. Тоді мій наречений пішов захищати нашу родину і сім'ї інших людей. Таким він повернувся тепер. Війна змінила усе, змінила його, змінила життя багатьох родин.

Тепер у мене немає сім'ї. Тепер я колишня наречена, а він – знову самотній, ветеран.

ВИСНОВКИ

Досліджено особливості жанру твору О. Терещенка «Життя після 16:30. Сім років по тому» на змістовому та формальному рівнях. Зроблено такі висновки.

1. Простежено генезу та засадничі риси української воєнної прози. Виявлено суттєві відмінності між сучасною воєнною прозою та прозою часів Другої світової війни. Сучасна воєнна проза, яку літературознавці також позначають термінами «комбатантська проза», «ветеранська проза», «армійська проза», «міліарна проза» та іншими, жанрово є дуже різноманітною. Її авторами стають і професійні письменники, які пройшли через горнило війни, і ті, хто ніколи до цього часу не долучався до літературної праці. Вони по-різному висвітлюють пережитий досвід, створюючи щоденники, спогади, автобіографічні оповідання, новели, повісті, романи, есеїстику тощо. Зазначено, що характерною рисою сучасної воєнної прози її жанрова дифузія. Здебільшого реалістична оповідь превалує над художнім вимислом. Зауважено, що скріншоти Інтернет-дописів, цифрові штрихкоди значно розширюють ілюстративні можливості книжки. Підкреслено, що правдивість, історична достовірність, виявлення чіткої позиції авторів щодо російської агресії українській воєнній прозі стають важливими елементами інформаційної війни.

2. З'ясовано феномен «мережевої літератури», синонімами якої є «інтернет-література», «онлайнова література», «віртуальна література» тощо. Виявлено, що дослідники трактують мережеву літературу в широкому та вузькому значенні слова. У першому випадку цей термін означає будь-який розміщений в Інтернеті літературний твір, що не дає підстав визначати таку літературу як особливий жанр. У другому — це твори, що виникли в Інтернеті, завдяки його специфічним і характерним можливостям. У разі перенесення такого твору на папір його особливий характер та образ втрачають свою цінність. Підкреслено, що мережева література є не лише новою формою подачі текстів завдяки гіперактивності, інтерактивності, можливості робити текст

мультимедійним, а й породжує нові жанри в сучасній літературі. Зазначено, що творення інтерактивних творів залучає читачів до участі у творчому процесі в різноманітних формах. З'ясовано, що різновидами літератури такого типу є мережева зорова поезія та літературний гіпертекст. Зазначено, що поетика мережевої літератури складається з поетики наративного гіпертексту, що зближується з ліро-епічними жанрами, та поетики мережевої зорової поезії, яка користується засобами впливу на свідомість читача, близькими до кінематографу, малярства, реклами, мультиплікації.

3. Виявлено прояви жанру книжки «Життя після 16:30. Сім років по тому» на змістовому рівні. Було виявлено, що автобіографічні нотатки, есе, дописи О. Терещенка в соцмережах лягли в основу його твору. Добірки «маячні» в першій частині діалогії та оповідей у другій утворюють розділи твору, у яких розкриваються основні теми, які зачіпає автор у книзі. Встановлено, що сенс викладених історій автор убачає в терапевтичності для тих бійців, хто ніяк не може перебороти війну в собі і продовжити жити. Адже багато з них, маючи навіть значно менші ушкодження, впадають у депресію, втрачають смак до життя. Головна мета книги — поділитися з усіма досвідом виживання в надскладних ситуаціях, умінням не опускати рук і продовжувати жити, не існувати, а саме жити якомога більш повноцінним життям. Підкреслено, що, на відміну від творів інших авторів, тема повернення з війни подана не в мінорному тоні, а більше в оптимістичному, що ілюструє самоіронічний стиль мовлення автора. Тому, як це не парадоксально, читаючи цю загалом трагічну історію, читач часто посміхається. Хоча часом і в О.Терещенка виникають короточасні напади меланхолії, відчаю, він знаходить шляхи подолання цих проявів і вказує на них читачам.

4. Досліджено прояви аналізованого твору на формальному рівні. Виявлено, що текст є автобіографічною оповіддю, яка поєднує в собі риси нарису, есе та художнього оповідання. Зокрема, яскрава образність твору досягається широким уживанням метафор, порівнянь, алегоричних образів, символів. З'ясовано, символічного значення у «Житті після 16:30. Сім років потому» набуває пошук свого нового «Я». Постійні

пригадування про травму, що реалізується через спробу соціалізації є формальною сюжетною лінією твору. Водночас книга має терапевтичний соціальний ефект як для О. Терещенка, який втратив верхні кінцівки, так і для читачів. Для автора, який не визнає себе письменником, писати означає жити так, як і раніше, відновивши, а часом і примноживши свої можливості. Це перетворення «можу» у минулому житті до «мушу» в теперішньому, його діяльність розділяє життя на «до» і «після» травми, водночас об'єднуючи в одне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белімова Т. Пам'ять про II світову війну в романах Кейт Аткинсон. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. Том 4. Wypusk 1, pp. 56–64
2. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків: Діса плюс, 2015. 368 с.
- 3.. Василенко В. Оприявнюючи незриме, проговорюючи невимовне категорія травми в об'єктиві сучасних досліджень. *Слово і Час*. 2017. № 11. С. 43–55: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/download/110/100/>
4. Герасименко Н. Мережева література: нова форма чи зміст? *Слово і Час*. 2010. № 10. С. 64–71.
5. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи / Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурис, 2014. С. 26-44.: URL: https://www.ifs.uni.wroc.pl/prac/2015_AM_7.pdf
6. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с
7. Дербеньова Л. Літературний комп'ютерний феномен у комунікативно-мережевій культурній парадигмі. *Гілея*. 2013. № 76. С. 151–153.
8. Дерріда Ж. Письмо та відмінність. К.: Основи, 2004. 602 с.
9. Довганич Н. Пам'ять, травма і література способи репрезентації та інтерпретації URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrliterary/article/view/3128>
10. Завадський Ю. Анімаційна поезія як різновид мережевої літератури. *Літературознавчі обрії*. Вип. 5. Київ: Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка, 2004. С. 16–21.
11. Завадський Ю. Типологія й поетика мережевої літератури і сучасне західне літературознавство: автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль: Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2006. 21 с.
12. Завадський Ю. Віртуальна література. Нарис типології та поетики. Тернопіль, 2009. – 130 с. (Розділи: «Література та віртуальність:вхід», «Проблеми типології»)

13. Захарченко А. Методологічні дискусії щодо мережевої літератури. Українське журналістичознавство. Київ: Інститут журналістики, 2004. Вип. 5. С. 33–35.
14. Івашко О. Книжка від захисника донецького аеропорту. URL: <http://www.golos.com.ua/article/352433>
15. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. Київ : Академія, 2007. 609 с.
16. Кошкіна С. Вистояти і перемогти. URL: <https://www.goethe.de/prj/jad/uk/exil/24319201.html>
17. Кулінська Я. Тема війни на Сході України в сучасній малій прозі (на матеріалі книжок «Рокада» Г. Цимбалука, «Вовче» К. Чабали, «Літо-АТО» Олафа Клеменсена та ін.). Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). No 4 (4). С. 34–41.
18. Лягуша А. Чоловічі вітальні та віктимні наративи на прикладі війни на Донбасі [Електронний ресурс]. Korydor: Журнал про сучасну культуру. – Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/ua/politics-inclusion/cholovichi-vitalni-ta-viktimni-narativi-na-prikladi-vijni-na-donbasi.html>
19. Маркова В. Феномен мережевої літератури: книгознавчий аспект. Вісник Книжкової палати. 2015. No 1. С. 42–45.
20. Мельник Т. АКТ. “Digital Романтизм”: що таке маргінальність, або література походженням з нету. АРТВертеп. URL: <http://artvertep.dp.ua>
21. Мимрук О. Від окопів до мелодрами: якою буває українська воєнна проза. 24 квітня 2019 року. URL: <https://www.chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iakoiu-buvaie-ukrainskavoienna-proza/>.
22. Мірошниченко А. Олександр Терещенко, журналіст, ветеран, кіборг. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3373178-oleksandr-teresenko-zurnalist-veteran-kiborg.html>.
23. Нерян С. Допис у соцмережі як мовленнєвий жанр інтернеткомунікації. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 34. Т. 1. С. 66–70.

24. Рарицький О. Партитури тексту і духу. Художньо-документальна проза українських шістдесятників. Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.
25. Романенко О. Феномен травматичного письма (Олександр Терещенко «Життя після 16:30»). Синопис. Текст. Контекст. Медіа. 2021. Т. 27 (№ 2). С. 42–50.
26. Рябченко М. Гумористичний дискурс сучасної української комбатантської прози. Проблеми сучасного літературознавства. 2019. Вип. 29. С. 168–178.
27. Рябченко М. Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі. URL: https://www.academia.edu/40101572/ЖАНРОВА_РІЗНОМАНІТНІСТЬ_ВОЄНН_ОЇ_ПРОЗИ_В_СУЧАСНІЙ_УКРАЇНСЬКІЙ_ЛІТЕРАТУРІ
28. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. Слово і Час. 2019. № 6. С. 62–73.
29. Скоріна Г. Книги про війну. URL: <https://www.facebook.com/uruloka/posts/2438115969595088>.
30. Скоріна Г., Рябченко М. #Книги про війну: сучасний феномен української літератури. 18 жовтня 2019 року. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomenukrainskoi-literaturi/>.
31. Славінська І. Мережева література: як цифра стає буквою? Українська правда. Життя. URL: <http://life.pravda.com.ua/>.
32. Терещенко О. Життя після 16:30. Сім років по тому. URL: <https://nashformat.ua/products/zhyttya-pislya-16-30-sim-rokiv-potomu-927448>
33. Фісенко Т. Теорія мережевої літератури як новий літературознавчий дискурс. Питання літературознавства. 2006. Вип. 71. С. 268–279.
34. Шелюх О., Легка Я. Жанрово-тематичні особливості сучасної літератури про гібридну війну на сході України. Учені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 2. Ч. 2. С. 138–143.
35. Belimova T. Меморія з OngoingWar in Modern Ukrainian Poetry. ISSUE 2 (1), 2023. URL: <https://journal.knjizenstvo.rs/index.php/knjizenstvo/article/view/173/175>

36. Belimova T. (2023) Memory in modern refugee poetry: English and Ukrainian contexts. *Astraea*: Vol. 4 No. 1. P. 10-34. URL: <https://astraea-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>
37. Belimova T. Wording of trauma, recording memory, 2023 URL: <https://www.eurozine.com/wording-of-trauma-recording-memory/>
38. Caruth, C. *Unclaimed experience: trauma, narrative and history*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. 168 p.
39. Durrant S. *Postcolonial Narrative and the Work of Mourning: J. M. Coetzee, Wilson Harris, and Toni Morrison*. Albany: SUNY, 2004. 160 p.
40. Fanon F. *On National Culture*. Mutual Foundations for National Culture and Liberation Struggles. *The Wretched of the Earth*. Translated from the French by Richard Philcox with commentary by Jean-Paul Sartre and Homi K Bhabha. New York: Grove Press, 2004. 145 p.
41. Langer, L. *Versions of survival: the Holocaust and the human spirit*. Albany: State University of New York Press, 267 p.